

Utsikter för sjödistrikt 12
Historien sitter på väggarna 20
17 rue Barbet de Jouy 26

K

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året

Postadress Box 2263, 103 16 Stockholm

Gatuadress Packhusgränd 7

Telefon 08-696 70 00

Telefax 08-696 70 01

E-post kulturvarden@sfv.se

www.sfv.se

ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör

Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas

innehåll. Endast artiklar signerade SFV

samt s. 3 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer

Bo Jonsson, Samuel Karlsson,

Kenneth von Kartaschew, Ewa Kewenter,

Hans Landberg, Staffan Nilsson,

Göran Prage, Monica Strandell.

Foto/Illustrationer

Viktor Axelsson 38a; BLR-Fotograferna 40;

Nina Broberg 3, 38b; Mats Edström 33;

Göran Fredriksson 2b, 18, 19;

Sören Hallberg 23b; Sanny Holm 22;

Samuel Karlsson 2d, 20, 21, 24, 25;

Kenneth v Kartaschew 36, 37; KrA 34, 35;

Eva Lenngren 27; Linnémuseet 23c; NM 14, 15;

Olle Norling 23a; Magnus Rietz 2c, 13, 16;

SFV 39; Monica Strandell 2a, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,

11, 39a; Ralf Turander 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Omslag

Skuggspel över fasaden på Linköpings slott.

Foto Monica Strandell.

Produktion Statens fastighetsverk

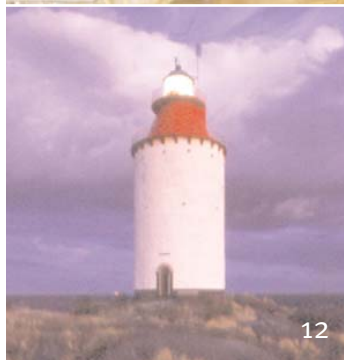
Layout och typografi Marie Glase

Tryckeri Trydells, Laholm

Prenumeration Se sista sidan!

LEDARE: SFV värnar svenska folkets kulturarv	3
Den perfekta förlåtande miljön – Linköpings slott	4
Utsikter för sjödistrikt	12
Styckekranen på Skeppsholmen	18
Historien sitter på väggarna 17 rue Barbet de Jouy	20
Fästet Gråen – Adolph Fredriks ofullbordade	3
Notiser	38
Nu är huset klart	40

SFV värnar svenska folkets kulturarv

Det är Statens fastighetsverks uppgift att bevara, utveckla och förädla det nationella kulturarv som anförtrotts verket. En av de grundläggande utgångspunkterna vid omstruktureringen av den statliga fastighetsförvaltningen och lokalför-sörjningen för drygt tio år sedan var just att de sakansvariga myndigheterna, inklusive universiteten, inte bedömdes kunna försvara fastigheternas värden mot verksamhetens behov. Därför bildades särskilda statliga organisationer med ansvar speciellt för förvaltning av olika delar av det statliga byggnadsbeståndet.

SFV fick ansvar för bland annat sådana fastigheter som tillhör det nationella kulturarvet med många byggnader som är förknippade med den verksamhet för vilka de byggdes en gång i tiden. En självklar utgångspunkt för SFV är givetvis att den verksamhet som där bedrivs inte bara ska kunna finnas där i dag och i morgon utan även under lång tid framöver. Det är då bra att ha i minnet att flertalet av byggnaderna är mer än hundra år gamla. Det torde därmed vara närmast ett axiom att det ställer alldeles särskilt stora krav när det gäller att anpassa dessa byggnader till modern standard och modern teknik. Häri ingår givetvis de antikvariska bedömningar som måste göras och de anpassningar som följer av ökade krav på tillgänglighet och brandsäkerhet för att ta några aktuella exempel.

Det är sålunda fastighetsägarens – SFV:s – uppgift och roll att hävda de värden som är avgörande för att byggnader som ingår i det nationella kulturarvet finns kvar och kan upplevas även i morgon och under lång tid därefter. Det borde emellertid också ligga i den verksamhetsansvariga myndigheten/organisationens intresse att så sker. Som konstaterats är i ett flertal fall byggnaden intimt förknippad med den verksamhet som den också var byggd för. Att exempelvis gå på Operan eller besöka Nationalmuseum är i hög grad att också uppleva det som själva byggnaden har att förmedla. Det är en totalupplevelse som erbjuds besökaren där byggnaden står för en omistlig del.

Det krävs resurser för både verksamhet och fastighet. Den enda intäkten som SFV har för att värna fastighetskapitalet och kulturvärdena är hyran. Genom den marknadshyresprincip som stadgas kan SFV i ett totalekonomiskt sammanhang planera in periodiska underhåll för de olika fastig-

heterna utan att varje åtgärd vid varje tidpunkt ska ha täckning med den hyra som just belöper sig på respektive fastighet. Med den kostnadshyresprincip som nu gäller för var och en av fem byggnader är situationen en helt annan. Där är varje objekt sin egen ekonomi med en hyra som måste täcka in även periodiskt underhåll. För att det ska fungera måste kontraktstiderna vara betydligt längre än tre år. Då kan en utjämning ske över åren samt en rimlig och jämn hyresnivå etableras. Det är naturligtvis centralt att den sätts så att det inte finns risk för att det ska uppkomma så kallat eftersatt underhåll. Men det är kanske stor risk att hyresgästen får alltför starka incitament att driva saken dithän om det förslag blir verklighet som ändamålskommittén lagt fram om att så kallat eftersatt underhåll ska falla på fastighetsägaren. I själva verket skulle då andra hyresgäster få betala och det vill de väl ändå inte!

Erfarenheterna hittills av den uppgiftsfördelning som beslutades för drygt tio år sedan pekar med önskvärd tydlighet på vikten av att det finns en särskild organisation som har ansvar för att värna fastighetsvärdena och det nationella kulturarvet. Detta är dock bara en nödvändig förutsättning. Därutöver krävs att både SFV som fastighetsförvaltare och berörda statliga hyresgäster respekterar de spelregler som fastställs av riksdag och regering.

BO JONSSON *Generaldirektör*

Den perfekta förlåtande miljön
– Linköpings slott

Linköpings slott är den perfekta, förlåtande miljön för att bilda nätverk, skapa allianser och få människor att lyfta sig över sin förmåga, anser Östergötlands landshövding Björn Eriksson. Han arbetar ständigt, men försöker emellanåt stjäla sig till några sköna stunder i favoritstolen i Stora salongen eller njuta av vattenspegeln i de naturliga karpdammarna i slottsparken.

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist, fotograf*

KLOCKAN 11 EN SOLIG försommardag kör landshövding Björn Eriksson in sin bil på borggården till Linköpings slott. Ut ur bilen kliver han med hustrun Helena Eriksson och hälsar med ett fast handslag och en glad uppsyn. Om en timme kommer det lokala näringslivet och några fackliga företrädare på en arbetslunch. Den medievane Björn Eriksson tar sig ändå tid för både intervju och fotografering.

Mobiltelefonen ringer. Carita Kull på Statens fastighetsverk, som ansvarar för inredningen i slottet, är angelägen om att framhålla att gästvåningen, som har byggts om efter vattenskadan julen 2002, inte är klar för fotografering.

Vi slår oss ned i en rosa möbelgrupp framför den öppna spisen i Rosa salongen, hörnrummet i slottets representationsvåning. Den ligger på tredje planet i den västra längan, den huskropp som har anor från 1100-talet. Björn Eriksson visar genom att stå med ryggen i hörnet och peka i slottets bägge längdriktningar hur salarna sträcker sig i fil. Hur många rum slottet har är inte lätt att räkna, men visst har han funderat över hur det är att bo och arbeta i ett slott, om än för en begränsad tid.

– För mig är det ett lysande exempel på fideikommiss-systemet där adeln tog hand om slott och park med stort engagemang, både ekonomiskt och personligt, i tron att de ägde hela egendomen. Som landshövding gör jag allt för att utveckla slottets karaktärstik trots att jag vet att vi ska flytta härifrån en dag, säger Björn Eriksson och verkar nöjd i rollen som landshövding i Östergötlands län sedan åtta år.

Restaureringen av Stora salongen är av antikvariska skäl kanske den mest intressanta, enligt slottsarkitekten Mats Fredriksson. Gråvit linoljefärg, förgyllda lister och ett praktfullt parkettgolv kännetecknar sekelskiftet 1900 med tidens intresse för den gustavianska stilen.

I Gallerigången hänger porträtten av Östergötlands landshövdingar som kungar på rad.

Om bara drygt ett år är familjen Erikssons epok på Linköpings slott över.

BISKOPSGÅRD OCH KUNGLIGT SLOTT

– Brukar säga till nya landshövdingar att de inte ska förväxla ämbetet med sig själv. Man måste vara medveten om att man ska lämna det en dag.

Linköpings slott med sin brokiga historia från 1100-talet och framåt har bildat scen för åtskilliga samtal och konflikter. Här har biskop Hans Brask haft dispyter med Gustav Vasa innan Brask tvingades fly till Danzig. Gustav

Vasa gjorde i samband med Västerås riksdag år 1527 om biskopsgården till kungligt slott.

I Gallerigången hänger porträtten av Östergötlands landshövdingar, som kungar på rad. Slottet, som är Sveriges äldsta profana byggnad, bär många spår av dem som bott och verkat här. Björn Eriksson trivs i miljön och vill gärna själv göra ett historiskt avtryck. Han är påtagligt intresserad av både historia och kultur. När slottet höll öppet hus i januari 2004 för att östgötarna skulle få se interiören efter den omfattande restaureringen tog Björn

Lilla salongen tillskapades under slutet av 1700-talet vid en stor ombyggnad då landshövdingeresidenset flyttade in i slottet.

Eriksson emot utklädd till Johan III.

– Jag använder slottet för att skapa förlåtande miljöer för samtal kring kontroversiella eller känsliga ämnen. Det kan röra sig om allt från kamp mot pedofili till miljöfrågor, solidaritet och regional tillväxt. Hur oense folk än är från början kan de höja sig över sin för många när de befinner sig i slottet.

EN BAS FÖR NÄTVERK

En annan funktion som slottsmiljön har för Björn Eriksson som landshövding, är att vara bas för nätverksbyggande. Slottet är som gjort för att ska-

pa allianser, anser han. I det nyligen ombyggda representationsköket är Maj-Britt Johansson husfru. Det är inte ovanligt med middagar för ett femtiotal personer.

Landshövdingen bjuder in tematiskt, väljer nyckelpersoner i samhället som är ansvariga eller berörda av det tema som han tar upp – kommunalrådet, generalen, chefredaktören och så vidare.

– Vi har en genomströmning i slottet på ungefär fyra tusen människor per år. Det är väldigt många besökare för landets fjärde län i storleksordning.

Slotts- och domkyrkomuseet har femton tusen besökare om året, säger han med tydlig belåtenhet.

ETT KULTURELLT CENTRUM

Lars Båkman, slottsförvaltare vid Fastighetsverket, kommer mycket väl överens med den jovialiske landshövdingen och anser att Björn Eriksson främst bör bli ihågkommen som den som drev igenom Linköpings Slotts- och domkyrkomuseum, invigt år 2000, i den norra längan av slottet.

– Slottet var ganska nergånget och stora delar var anpassade som kontor

Östgötabiblioteket eller Renässansrummet med målat tak är Helena Erikssons favoritrum på Linköpings slott. Bord och hyllor är ritade av Carita Kull.

för både länsstyrelsen och datakonsulter när jag blev landshövding. Vi har fått ett bra stöd av Fastighetsverket för att omvandla slottet till vad det har varit och att återskapa ett kulturellt centrum. Nu är det bara ett företag kvar som hyresgäst.

Själv har Björn Eriksson sitt arbetsrum på länsstyrelsen. På slottet har han arbetsluncher och representationsmiddagar samt viktiga möten i det magnifika sammanträdesrummet. Hans arbetsveckor är, inte förvånande, fulltecknade. Eftersom han har svårt att säga nej har han åtaganden alla sju dagar i veckan.

– Jag rör på mig två dagar i veckan, varav en dag i Stockholm och en dag i

länet. Två dagar sitter jag på länsstyrelsen. Någon dag är jag på slottet. Lördag och söndag är jag också ofta inbokad på olika evenemang. Problemet är att säga nej. Min fru försöker dämpa mig.

Björn Eriksson rankades under våren av tidskriften *Chef* som landets näst bäste ledare tätt efter Ericssons koncernchef Carl-Henrik Svanberg. Björn Eriksson är känd som en folklig profil även om han har fått utstå en del spott och spe från vissa regionala pampar i lokalpressen. Han är inte rädd för att sticka ut hakan.

När mobilen ringer är det dock inte alltid tjänstesamtal. Ibland ringer döttrarna också.

– Ja, vad roligt, men jag måste lägga på nu så att jag inte pratar i mobilen på varenda bild, säger han till en av dem under fotograferingen med sin fru Helena i Gula salongen.

MED GYMPADOJOR I FARSTUN

Under de åtta år som Björn Eriksson har regerat i länet har Linköpings slott öppnats alltmer. Och det är en medveten linje.

– Slottet ska vara öppet och synas för östgötarna. Men det är också ett privat hem, inte en restaurang, säger Björn Eriksson.

Han ser en fördel i att representationsvåningen ligger på ett annat våningsplan än familjen Erikssons bo-

Björn Eriksson håller representationslunch i matsalen.

Borgstugan ligger i bottenvåningen i en av de äldsta delarna av slottet från tidig medeltid. Valvslagning från 1400-talet.

stad. Besökarna passerar Erikssons dörr där golden retrievern Tosca håller vakt. Det har hänt att någon officiell gäst har muttrat över att det står femton par gympadojor i farstun när tonårsdöttrarna har haft kompisar på besök. Men det måste ju få märkas att slottet också är ett levande hem, tycker landshövdingeparet.

I och med att den förre rikspolischefen Björn Eriksson blev utnämnd till landshövding inleddes en ny epok för makarna Eriksson, som sedan dess arbetar mycket tillsammans.

Ett omtyckt evenemang på slottet är sommarens operettuppsättning där Helena Eriksson, som är sångerska förutom hustru till landshövdingen, är

sopran. I sommarens uppsättning, Offenbachs *Sköna Helena*, har hon den självskrivna huvudrollen.

Björn Eriksson presenteras som programvärd och talrollsinnhavare i operettuppsättningen.

– Det är främst Helenas evenemang medan jag svarar för ståuppkomik, säger han med självironi.

Han har inget emot att klä sig i historiska kläder. Tio tusen besökare uppskattar han att slottet hade vid premiärvisningen den 11 januari 2004 efter ombyggnaden som var följden av en omfattande vattenskada. Annandag jul år 2002 sprang ett sönderfruset varmvattenrör läck och dränkte den västra längan i vatten.

VATTENSKADA OCH NY KUNSKAP

Björn Eriksson hade sett fram emot att njuta av en julklappsbok framför öppna spisen i Rosa salongen när Helena ringde och berättade att vattnet sprutade. Slottet har genomgått många förvandlingsnummer från biskopsgård på 1100-talet till pampigt renässansslott under Johan III:s tid, för att under 1700-talet degraderas till stadsarrest och fängelse. Och under 2003 blev slottet påtvingat ännu en ombyggnad, men vattenskadan förde även något gott med sig. Under saneringsarbetet har byggnadsarkeologiska fynd gett ny kunskap om Linköpings slott och hur det kom till.

Stora salongen ligger i den del av slottet som byggdes om på 1500-talet under Johan III. Paradsalongen fick sin nuvarande form kring år 1800 och har återskapats till sitt utseende år 1901 utifrån äldre fotografier.

Restaureringen av Stora salongen är av antikvariska skäl kanske den mest intressanta enligt slottsarkitekten Mats Fredriksson. Gråvit linoljefärg, förgyllda lister och ett praktfullt parkettgolv är goda kännetecken för sekelskiftet 1900 med tidens intresse för den gustavianska stilen.

Gästvåningen flyttades i samband med renoveringen till plan tre i södra längan från 1580-talet. Hela denna våning byggdes ursprungligen som rikssal. År 1600 hölls den blodiga riksdagen här. Salen delades under kommande år till allt mindre rum för att under 1930-talet bli kontor för länsstyrelsen. Slottsarkitekten har återskapat en genomgående rumsfil som ger en lång siktlinje genom hela södra längan fram till Rosa salongen i hörnet där västra längan börjar.

Kungliga gästrummets inredning är inspirerad av 1500-talets rikssal. Parkettgolvet är rutindelat liksom taket med profilerade lister. Väggarna är kalkmålade med en rekonstruktion av draperimålningar som fanns i rikssalen. Sittbänkarna i östra fönstret är bevarade sedan 1500-talet. I övrigt har gästvåningen fått en hel del ny inredning. Carita Kull har, som ansvarig för slottets inredning, bland annat designat en originell matta med mörk yllebotten i plommonlila med silvertrådar och hallonröd silke i Kungarummet.

Golden retrievern Tosca blir glad av en liten matbit från Maj-Britt Johansson, slottets husfru.

Björn Eriksson samspråkar med Tomas Pettersson som gräver trädgårdslanden.

Till höger. Om ett år är Björn Erikssons epok som landshövding över och familjen flyttar från Linköpings slott.

Stora bilden. Biskop Brask karpdammar i slottsparken.

Paret Eriksson har blandade känslor inför renoveringsarbetet. De är mycket nöjda med resultatet, men det har inte alltid varit så lätt att leva med hantverkare under sex av de åtta åren på slottet. När det blev tal om att renovera plåttaket tackade de nej, vänligt men bestämt. Det får dröja något år tills de har flyttat ut.

Björn Erikssons besök till arbetslunch och sammanträde anländer och han ringer efter Helena på mobilen.

– Vi ringer till varann här på slottet, det går inte att skrika, förklarar han.

Tosca slickar glatt husse i favoritfåtöljen i Stora salongen.

Han vill gärna att hans fru ska få ge sin bild av hur det är att bo och arbeta på slottet medan han ägnar sig åt sin representationslunch. Helena Eriksson gör en hel del arbete som landshövdingens fru, oavlönat eftersom hon inte har något formellt uppdrag. En del ideella styrelseuppdrag faller enligt traditionen på henne som 'landshövdingenska'.

GRÖNSAKER OCH PILSPETSAR

Slottsträdgården, som anlades av Rudolf Abelin åren 1905–06 och på 30-talet, har blivit Helena Erikssons skötebarn. Här odlar hon ekologiska grönsaker och försöker återskapa en del av trädgården som den en gång var tänkt. Hon gör egna efterforskningar och talar gärna med äldre damer som berättar om sina barndomsminnen från tiden när slottsträdgårdsmästaren bedrev handelsträdgård. Både hon och landshövdingen har rensat sly i den från början ganska igenväxta slottsträdgården.

Numera har de hjälp. Tomas Pettersson gräver upp trädgårdslanden för kryddor och grönsaker förutom att

han också städar på slottet. Här kan han låta tankarna fara ända till den tid när förste biskopen, Gisle hette han, höll till på Linköpings slott på 1100-talet. Han berättar inlevelsefullt om den kvällen när biskop Brask som höll linköpingsborna i ett järngrepp, hade besök av Gustav Vasa som bestämt sig för att bryta den katolska kyrkans makt i Sverige.

– Biskop Brask bjöd Gustav Vasa på middag på juldagen 1523. Gustav Vasa hade i smyg tagit in sina legoknektar i källaren. När biskop Brask fick reda på att Gustav Vasa hade onda avsikter blev han rasande ...

Tomas Pettersson har bokstavligen grävt sig genom historien. En dag hittade han ett märkligt föremål när han grävde djupt i en rabatt vid den västra slottslängan. Det var en pilspets från en långbåge som arkeologerna på länsmuseum har daterat till 1300-talet – ett minne av strider som pågick runt Linköpings slott för sju hundra år sedan. Nu finns pilspetsen på Slotts- och domkyrkomuseet enligt Tomas Petterssons önskemål. Även landshövding Eriksson är nöjd. **KV**

Utsikter för sjödistrikt

GÖRAN PRAGE, *Frilansskribent*

Som visuella utropstecken för sjöfarten har de spelat ut sin roll. Som utkikar mot främmande makt och som väderrapportörer likaså. Sveriges alla kustfyrar har avbemannats men kvar därute står dessa stolta utposter som ett växande nationellt kulturarv som Statens fastighetsverk delvis ska förvalta.

DE BEMANNADE FYRPLATSERNA är ett färskt kulturarv – den sista var Holmö-gadd. Obemannad sedan något år fortsätter den att sprida ljus över Bottenhavet. Elektrifieringen och fjärrstyrningen gör att vi aldrig mer kommer att inrätta en bemannad fyrplats. Det kulturhistoriska värdet är med andra ord redan stort.

SFV kommer att underhålla ett tjuogofemtal av de totalt cirka 130 bemannade fyrplatser som funnits i landet. Verket ger därmed kommande generationer möjlighet att besöka intressanta miljöer och kanske förstå under vilka hårda villkor de här yrkesgrupperna levde, ofta med sina familjer. Enbart att putsa insidan av fyrens linssystem kunde sysselsätta två man en hel dag. Och vem skulle i dag acceptera ett kärvt och ensligt arbete elva månader om året med ett genomblåst utedass som enda bekvämlighet?

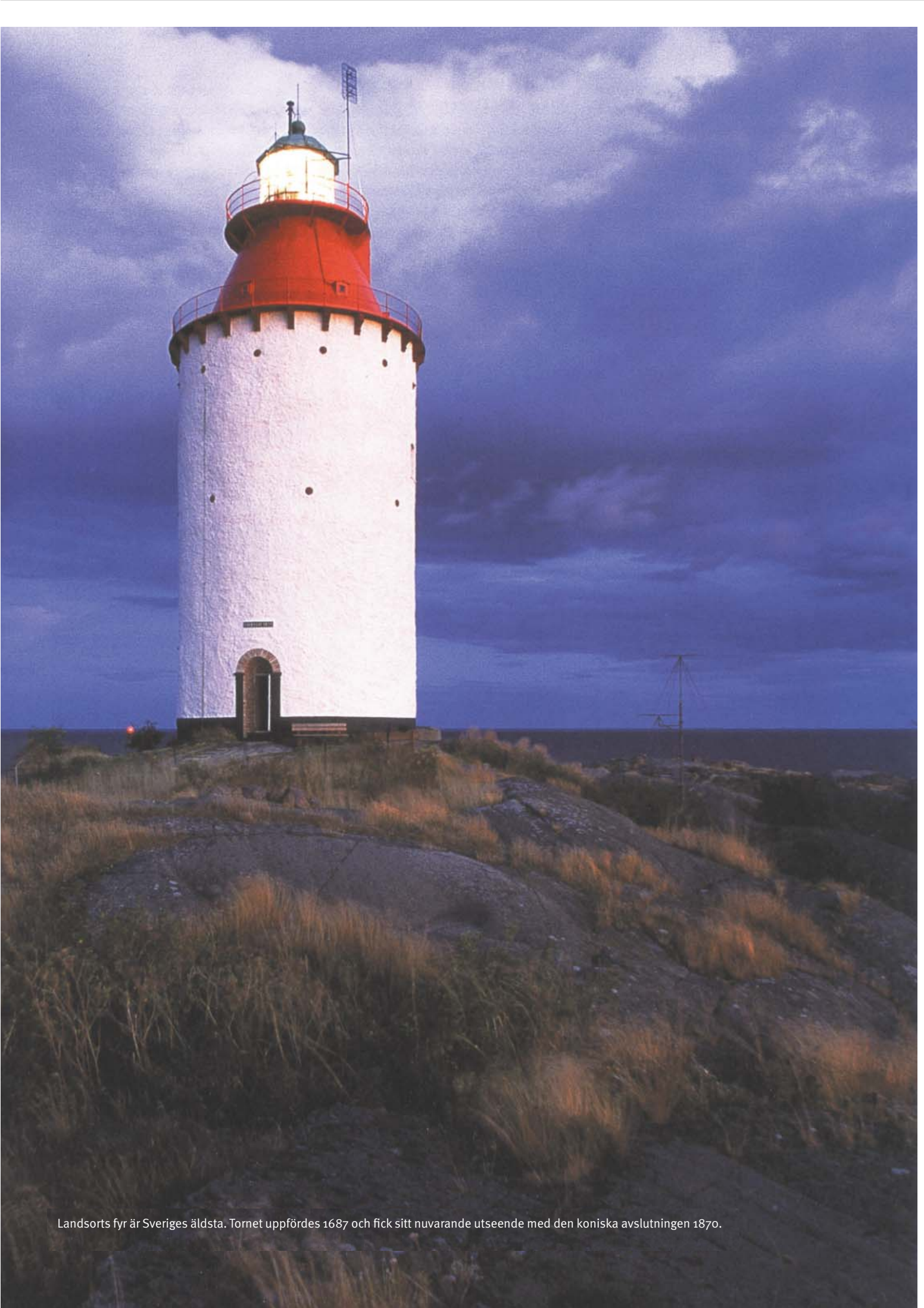
– Vi har i dagsläget 25 fyrplatser

som vi tillsammans med Sjöfartsverket och Riksantikvarieämbetet satt upp på nationalarvslistan. På så vis säkrar vi fyrplatsens framtid och ger nya besöksmål för det ökande rörliga friluftslivet. Nu prövas vid vilken tidpunkt det är lämpligt att ta över dem, säger Jörgen Hammarstedt, fastighetschef på Statens fastighetsverk med ansvar för fyrplatserna längs ostkusten. Genom att en del fyrplatser redan sålts till privatpersoner riskerar annars unika miljöer att göras helt otillgängliga för besökare.

DANSKARNA FÖRE OSS

De första fyrarna i vårt land var egentligen stenkasar, enkelt uppbyggda och högt anlagda stenhögar, som i sin tur efterträdde de vedstaplade vårdkasarna. Dessa ingick i ett förgrenat signalsystem som sattes i brand för att varna byarna längre inåt landet när fientliga skepp dök upp vid kusten.

Landsorts fyr är Sveriges äldsta. Tornet uppfördes 1687 och fick sitt nuvarande utseende med den koniska avslutningen 1870.

Danskarna var långt före oss i att utveckla fyrväsendet. Redan 1202 beskrivs 'fyring' vid Falsterbo. Hansan betydde mycket för att skapa säkra vägar från Nordsjön in i Östersjön. På 1560-talet uppfördes exempelvis en 'papegojfy' vid Kullen i form av en träkonstruktion, där man hissade upp en järnkorg med fyreld. Bara tre år senare ersattes denna av ett torn i sten med en fyrlykta i ett valv med blytak. Tolv stora talgljus tjänade som ljuskälla. Astronomen Tycho Brahe var under ett decennium fyrmästare här genom kung Fredriks generösa förläningsbrev. Enligt det fick Tycho Kullagården som motprestation för att förvalta fyren. Han fick också ytterligare elva bondgårdar i förläning för att «bedre kunde kome at holde den Løgte paa Kulden ved Lige og Magt».

Genom att Sverige erhöll Halland vid freden i Brömsebro 1645 och Skåne/Blekinge vid freden i Roskilde 1658 övertog vi även fyrkunskapen. I fredsavgörelsen ingick bland annat att danskarna årligen skulle betala 5 300 Hamburger-banco för driften av de skånska fyrarna vid Kullen och Falsterbo.

Både Nidingen och Tylö utanför Hallandskusten utsågs av Riksantikvarieämbetet år 1935 till statliga byggnadsminnen. Runt Nidingen ligger uppemot 700 fartygsvrak. För ungefär 10 000 år sedan låg inlandsisens kant kvar länge här; den smälte och växte omväxlande vilket resulterade i en ås av ändmorän som nu slingrar sig fram i farliga undervattensrev.

– I höstas gick en segelbåt på grund här. Det var en jordenruntseglare som startade från Helsingborg. Han kom inte så långt, säger Anders Röös, Sfv:s förvaltare på de tre fyrplatserna Nidingen, Tylö och Väderöbod.

Av dagens 2 200 fyrar förvaltar Sjöfartsverket över 1 000. Kulturminnesvård tillhör inte verksamheten. Uppgiften är att skapa säker sjöfart.

– Att renovera Häradsöskär utanför Oxelösund skulle kosta uppåt två miljoner kronor. Ur vår synpunkt skulle det räcka med en enkel mast och en LED-lykta, som gör samma jobb för tiondelen av pengarna, säger Christian Lagerwall på Sjöfartsverket.

LANDSORTS FYR DEN FÖRSTA SVENSKBYGGDA

Bredmagad och välmående står Landsorts fyr på ön Öjas södra udde, nio mil söder om Stockholm. Landsort var favoriten bland arbetsplatser, i alla fall för fyrfolk. Här hade man ett helt samhälle in på knuten med lotsstation, post, tele, skola, affär och kapell.

Namnet Landsort sägs komma från holländskans 'landesort', som betyder angoringspunkt, det vill säga den första riktigt noggranna positionsbestämningen nära kusten.

I ett kungligt brev år 1535 uttryckte Gustav Vasa att Öja kronohemman skulle överlätas till Anders Bertilsson «i evärdelig tid» mot att han skulle «styra och ledsaga kronans skepp och fartyg och allt kofferdi, när behov därav gjordes.» Det sägs att brevet, som spikades upp på stugväggen, åts upp av en get.

Landsorts fyr var den första som uppfördes på svenskt territorium. Den tändes 1651 men slocknade efter bara ett år beroende på meningsskiljaktigheter om pengar och ansvar. Debatten

Öja är drygt fyra kilometer lång men bara hundratalet meter på det smalaste stället.

Under 1800-talet anlades permanenta kajer och bryggor där lotsbåtarna tidigare dragits upp på stranden.

utmynnade i att drottning Kristina året därpå bestämde att Amiralitetskollegiet fick ansvar för rikets fyrar. Tjugo år senare började fyrandet från ett halvfärdigt tornbygge och den 2 september 1678 provfyrades den färdigbyggda fyren och ljuset kunde ses 3,5 mil ut i Östersjön! Lyskraften förstärktes nu av stålspelar, konstruerade av tysken Johan Daniel Braun, som drev ett stålspiegelbruk i Hamburg. Sitt nuvarande utseende fick Landsorts fyr 1870 med en tredje ordningens linssystem innanför den röda plåtkonen.

STORHETSTIDEN PÅ 1800-TALET

Som samhälle är Landsort unikt såtillvida att ön befolkats av enbart dem som arbetat på lotsstationen, fyren och tullstationen. År 1808 tillkom en grupp telegrafister. När Landsort var som störst 1871 räknade man 172 personer som bodde på ön, varav 131 på södra udden. Lotsarna dominerade i början av 1800-talet. Ställningen var under en period 33 lotsar mot tre fyrvaktarpersonal.

Konkurrensen om bland annat boplatser och fiskevatten var hård. Fiska-

rena från Trosa, de så kallade skärborgarna, flyttade med sina familjer ut till fiskeplatserna på våren. Mellan fyr- och lotspersonalen gick en knivskarp gräns, speciellt var konkurrensen uttalad mellan lotsförman och fyrmästare. Lotsarna arbetade oftast på en och samma plats hela livet medan fyrspersonalen ofta omstationerades genom befordran.

STRINDBERGS UPPSYNINGSMAN

August Strindbergs «Uppsyningsman» ur *Skärkarlsliv* från 1888 har en verklig förebild i jaktuppsyningsmannen från Huvudskär, Carl Gustaf Sjöblom, som likt «den flygande holländaren» jagade runt från Furusund till Landsort i sin tulljakt för att slå till mot smugglare i hopp om att ett enda tillslag skulle rädda hans ekonomi livet ut. Hans far hade slagit till mot smugglare i Stockholms skärgård, vilket «på en natt inbragte honom tio tusen kronor, varför han köpt sig en gård och satt sig i ro.»

För sonen Carl Gustaf var förutsättningarna nu annorlunda; skyddstullarna var borttagna och smuglingen nästan utdöd. Men han gick ofta ut ändå, med förhoppningar som «då och då eldas opp, med en sup, som snart blev flera supar. Och när han då gick till segels och kröp fram mellan de sista grynnorna, som han kunde utantill, då såg han i andanom franska skonare komma med guldur, engelska briggar, som luktade vanilj, holländska koggar med Kryddöarnes muskotnötter och kardemummor, ryska skonare med karavante. Men när han så släppte landkänning för att gå ut och preja det hägrande lyckoskeppet, och tvingat det att hissa flagg, upplöste sig drömmen i en norsk bark, som kom med stenkol från England.»

Som plåster på såren för att Carl Gustaf Sjöblom hängdes ut i *Skärkarlsliv* donerade vår store dramatiker sin dubbelbössa till Carl Gustaf. Det var en bakladdad hagelbössa, något ganska exklusivt på den tiden.

LOTSDIREKTÖRENS TVÅ HUSTRUR

Lotsverket med lotsdirektören var överst på skalan. På större fyrplatser var personalen uppdelad i en strikt hierarki med lotsen, fyrmästaren, fyr-

Landsort befolkades till största delen av lotsar och fyrvaktarpersonal. Då samhället var som störst på 1870-talet räknade man 172 bofasta.

I takt med att båtarna blev större måste det trånga inloppet till hamnen med jämna mellanrum göras djupare.

I mer än 350 år har ljuset från Landsort väglett sjöfarare från havet in mot de skyddande skärgårdarna.

vaktaren och ett antal fyrbiträden, plus deras familjer. Myndigheterna höll med lärare om det fanns minst tre barn på en fyrplats.

Det var ingen lindrig tjänstgöring. Fyren fick absolut inte mankera. Kol eller fotogen måste alltid finnas till hands och fyrbyggnaden, materialbodarna, bostadshuset, bryggorna och båtarna måste vara välhållna. En gång om året kom fördelningschefen med lotsångaren för att inspektera.

Det berättas om en lotsdirektör som tog med sig sin syster och sin svägerska på en visitation. Så blev det kaffe inne hos fyrmästaren och lotsdirektören presenterade sin syster som sin hustru. Efter visitationen bjöds det på kaffe, denna gång hos biträdande fyrmästaren. Nu presenterade lotsdirektören

svägerskan som sin hustru. I ekan på väg tillbaka från fyrplatsen ifrågasattes starkt hans skämtlynne.

– Jo, detta är personalvård. Ni anar inte vilket samtalsämne detta blir därute – det är bra att de har något gemensamt att tala om! försvarade sig lotsdirektören.

SVENSK SPETSTEKNOLOGI

Kravet på driftsäkerhet var absolut och förbättringarna av ljuskällan avlöste varandra: ved, stenkol, talgljus, rovolja, fotogen, gas. Glödlampor på 1000 w gav till slut den största lyskraften. Spegel och linser koncentrerade och vinklade ljuset. Fresnel-linsen hade ett trappstegsliknande system av lameller som kunde vinkla ljuskällan till parallella strålknippen. Fördelen var

att detta linssystem kunde göras avsevärt lättare än traditionella linser. Den största linsen hade beteckningen «första ordningens storlek» och var nästan två meter i diameter och kunde skicka ljuskäglan uppemot fem mil.

Sverige var på flera sätt ett föregångsland när det gällde fyrteknik. Gustaf Dalén fick Nobelpriset 1912 för solventilen, som tillfälligt stängde gastillförseln när det var dagsljus och vars geniala enkelhet byggde på metallers olika utvidgning i dagsljus. Uppfinningen fick den store Edison att kommentera: «It won't work!».

Daléns AGA-fyrar, som drevs av acetylen, blev tillsammans med hans bränslebesparande klippapparat också milstolpar i den internationella fyrteknikutvecklingen.

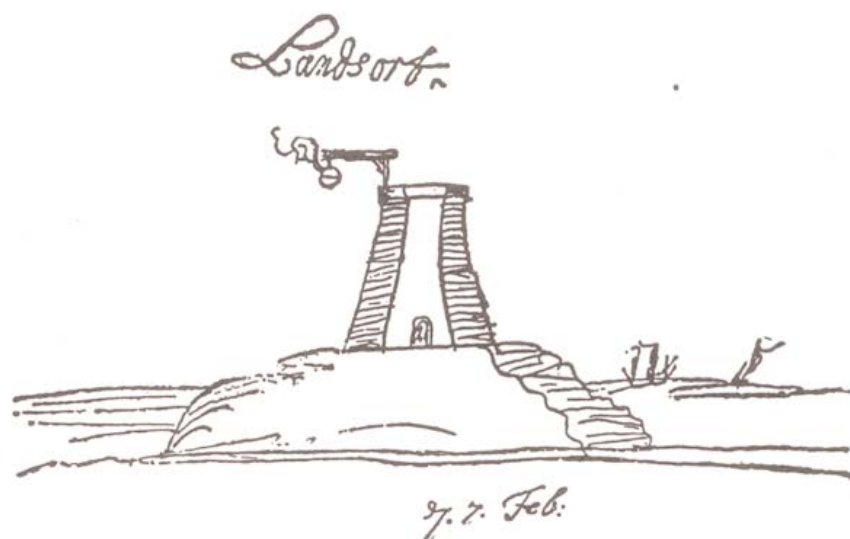
1800-talets andra hälft och ett par decennier in på 1900-talet var fyrplatsernas storhetstid. Snabbare, större och fler fartyg understödde industria-

lismens framväxt. Genom fyrskuppen flyttades positionerna ut till säkrare korridorer på öppnare vatten. Sedan man utvecklat tekniken för betong-

gjutning i början av 1900-talet kunde fyrskuppen ersättas av de bottenfasta kassunfyrarna.

Automatisering och fjärrstyrning bidrog för ungefär 50 år sedan till att fyrplatserna inte längre behövde vara bemannade. I dag underhålls exempelvis kassunfyrarna genom en enda årlig översyn.

Intresset för våra fyrar visar sig bland annat i att Sverige har världens näst största firsällskap. Fyrplatserna är därför ett viktigt kulturarv att förvalta för oss och våra barn, som tillhör en av världens ledande fyrnationer. **KV**

Den blott sju år gamle prins Karl, sedermera Karl XII, gjorde en teckning av fyren på Landsort vid ett besök 1689.

Styckekranen på Skeppsholmen

STAFFAN NILSSON, *Fil.dr i konsthvetenskap, byggnadsantikvarie*

SEDAN LÄNGE har styckekranen, en plåtklädd väderkvarnsliknande pjäs, sin plats invid kajkanten nedanför Slupskjulsplan på Skeppsholmen – den stora öppna plats som ställdes i ordning till festivalområde inför millennieskiftet och där hela världens jazzelit samlas under fem dagar den tredje veckan i juli varje år.

För att flytta de tunga kanonerna in och ut ur skeppen och för att lägga upp och avhämta landartilleriets pjäser på Skeppsholmen behövdes det en rejäl lyftanordning – en styckekran. En sådan fanns på plats redan 1647, vid nuvarande Östra Brobänken, på holmens östra sida. Den var uppförd på en brygga i Ladugårdsviken, som hade byggts samtidigt med kranen. Den nuvarande träkajen byggdes först 1894. Flottan flyttade 1680 från Stockholm till Karlskrona och i fortsättningen användes kranen och bryggan endast sporadiskt.

Sedan flottan återvänt till sina holmar på 1710-talet utnyttjade man den gamla lyftanordningen flitigt, men under ständiga kontroverser med lantmilitären som disponerade en del av området kring kranen för sina kanoner.

År 1735 beslöt man att anlägga en ny lastagebrygga och uppdraget anförtroddes slottsbyggmästaren Petter Gerde. Denne olycklige entreprenör

”Kranen drevs av två trumphjul där som mest tio karlar vandrade runt i vardera ekorrhjulet”

hade kommit en god bit på väg när det inte bar sig bättre än att hela konstruktionen gled ut i vattnet. I fortsättningen gick det mycket långsamt med bryggan, som blev klar först i slutet av 1740-talet. Då visade det sig emellertid att den gamla styckekranen från 1600-talet hade gjort sitt och bräckts när man skulle lyfta några nyinkomna 24 punds kanoner.

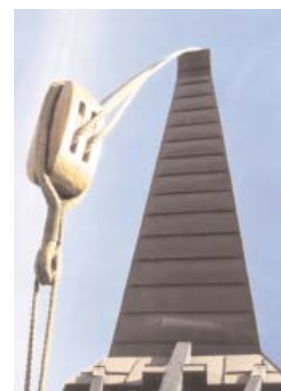
Den gamla kranen togs ned 1751 och redan samma år stod den nuvarande färdig till en kostnad av 4 000 daler silvermynt. Den är uppförd av korsvirke och bräder och utvändigt plåtklädd. Kranen drevs av två trumphjul där som mest tio karlar vandrade runt i vardera ekorrhjulet. Den rörliga huven med lyftarmen och själva maskineriet kunde vridas runt på en pivå av trä.

När kranen provbelastades 1892 var den mäktig att lyfta sju och ett halvt ton. Den kom sista gången till praktisk nytta 1908, när masten till den nya ra-

diostationen på Skeppsholmen lyftes upp ur vattnet.

Kranen blev byggnadsminnesmärke 1935 och reparerades tre år senare. Den fick en ny plåtbeklädnad 1967, men brann 1978 och restaurerades nödtorftigt. Det enda som då fanns kvar av maskineriet var patetiska rester av trumphjulen. Under 2003 genomförde Statens fastighetsverk en ordentlig restaurering av kranen, som nu återigen fungerar. Den kommer i fortsättningen också att användas som ett Skepps- och Kastellholmsmuseum för de många fynd som gjorts under arbeten på öarna. Kranen disponeras även av sällskapet Galärerna, som är en sammanslutning av före detta civilanställda vid Örlogsvärdet i Stockholm.

Anders Wägberg som arbetar vid

Tågvirke och block har tillverkats av hantverkare på Skeppsholmen.

Kranens 'maskineri' har tillverkats av utvalt virke från Venjans såg i Dalarna.

svf på Skeppsholmen har haft ansvaret för upprustningen av styckekranen. Det rekonstruerade maskineriet byggdes av utvalt virke från Venjans såg i Dalarna av timmermän som arbetar med Stockholmsbriggen, som byggs på Skeppsholmen. Tågvirket kommer från Pille Repmakarn på Skeppshol-

men och blocken har tillverkats av Stockholmsbriggens hantverkare.

Under Skeppsholmsdagen i september förra året lyftes lätt en 500 kilo tung kanon med bara två man i tramp-hjulen, en demonstration som väckte stort intresse bland besökarna.

Styckekranen är ensam i sitt slag i

Sverige. I Karlskrona finns däremot en mastkran av sten, som stod färdig 1806. Den drevs av fyra gångspel, som betjänades av 96 man samtidigt. På Kastellholmen fanns en mastkran av trä som troligen var uppförd 1661 och revs jämnt 200 år senare, sedan en ny kran hade uppförts på Galärvarvet. **KV**

Historien sitter på väggarna

I Linnémuseet i Uppsala har nyligen arbetet med en ovanlig tapet slutförts. En lång kedja av skickliga hantverkare har arbetat med tapeten för att ge en rättvis bild av hur det kan ha sett ut på väggarna under Linnés levnad.

SAMUEL KARLSSON, *Frilansskribent*

Stanna upp. Stäng ute alla störande ljud och försök glömma den vardagliga stressen ett ögonblick. Ta några steg bakåt i tiden till Uppsala och 1700-talet. Kan du se honom framför dig – blomsterkungen i sin trädgård. Smälänningen som förändrade en hel vetenskap och som blev en av Sveriges mest berömda personer genom tiderna. Kanske är det svårt att nå bortom den invanda bilden av en gråhårig snäll gammal farbror som vandrar över blomsterängarna. Men i Linnémuseet i Uppsala, som är inrättat i hans gamla professorsbostad, blir bilden av vetenskapsmannen Carl von Linné mer mångfacetterad.

Det är ett hus där historien känns nära och påtaglig. Men det har inte alltid varit så. Genom århundradena har interiörerna förändrats och med tiden har spåren efter Linné sakta suddats ut. Nu pågår sedan några år tillbaka ett långsiktigt arbete med att åter klä huset i en trovärdig 1700-talskrud.

Det finns ingen fastlagd tidsplan men restaureringen sker ett steg i taget och bit för bit. Man prövar sig fram för att hitta det rätta uttrycket. Lagom till sommarens turistsäsong har ett av rummen fått helt nya tapeter som gjorts efter konstens alla regler. Allt för att återspegla en autentisk 1700-talsmiljö.

”För att förverkliga renoveringen var vi helt beroende av hantverkare med mycket specifika kunskaper.”

Tapeterna är handmålade på handgjort papper av linnelump som limmats och sytts ihop innan de spikats upp på väggarna. In i minsta detalj har man strävat efter att arbeta med historiskt korrekta material och tekniker.

– Det kan verka som en lyxrenovering men det finns två huvudorsaker till att vi valt att arbeta på det här sättet. Den första är att huset bär på unika värden som vi vill försöka lyfta fram. Linné är en av vårt lands mest kända personer genom tiderna och det känns angeläget att visa upp miljön där han levde och verkade på ett trovärdigt sätt. Den andra huvudorsaken är att vi haft unika möjligheter att genomföra projektet. För att förverkliga renoveringen var vi helt beroende av hantverkare med mycket specifika kunskaper, ett lämpligt rum och en historisk förlaga av tapeten. När nu alla bitar föll på plats kändes tiden mogen att genom-

föra arbetet, säger förvaltaren Per Nelander vid Statens fastighetsverk.

Förlagan till tapeten är intressant i sig. Den hittades tvärs över gatan från museet i det hus som dottern Sofia von Linné lät bygga 1810–12. Det är med andra ord ingen tapet som man med säkerhet kan säga funnits på platsen när Linné bodde i huset som nu rymmer Linnémuseet. Men det är så nära man kan komma. På baksidan till ett av de historiska fragmenten har man funnit två stämplor. Den ena föreställer Uppsalas sigill med riksäpplet och den andra är tapetserarmästare Gustaf Johan Bures hallstämpel. Man vet att han drev verkstad i Uppsala tillsammans med sin hustru under tiden 1762–72 och det sammanfaller delvis med perioden då Linné bodde på platsen. Tapeten är den enda som finns bevarad efter Bures produktion. Anknytningen till Uppsala gör att den blir ännu mer lämpad för Linnémuseet.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Namnen på dem som genom åren bott i huset står som milstolpar längs den svenska historiens slingriga väg. De mest kända är kanske Olof Rudbeck, Carl von Linné och Hugo Alfvén som var den siste att använda huset som bostad. Alla har de på ett eller annat sätt försökt präglat interiörerna efter

På baksidan till ett av de historiska tapetfragmenten har man funnit två stämplor som knyter tapeten till Uppsala och tiden då Linné bodde på platsen.

Den två hundra år gamla förlagan är både smutsad och blekt.

sin tids mode och smak. Det finns bilder bevarade från Hugo Alfvéns tid. Miljön är borgerlig och tapeterna skvallrar om en typisk interiör från förra sekelskiftet. Men av det finns mycket lite kvar i dag.

När Linnésällskapet tog över byggnaden på 1930-talet vreds klockan tillbaka och interiörerna förändrades radikalt. Man försökte hitta och återskapa de äldsta fragmenten i huset. Redan då fann man spikhål efter en tidigare tapet i rummet som nu renoverats men troligen var det brist på pengar som gjorde att man då valde att putsa väggarna istället. Hela renoveringen finansierades genom lotterimedel.

– Det sättet att arbeta kallas ibland för frimärkesrenovering. Ofta innebär det att man tar bort mycket av husets historia i jakten på de äldsta detaljerna. Nu försöker vi istället återskapa den tid som är bäst bevarad och mest intressant. Tanken med den här grundligt genomförda tapetseringen är att skapa ett rum i rätt tidsanda, säger Anders Zander som är sfv:s specialist på byggnadsmaterial.

Redan 1655 anlades den första botaniska trädgården på tomten av Olof Rudbeck d.ä. Huset kom till först 1693 och var då ämnat för Olof Rudbeck d.y. Han var prefekt över trädgården och professor i botanik och medicin. Han blev senare Carl von Linnés lärare. Linné följde sin läromästare i spåren och tog över huset 1741. Det var ingen lyxbostad som han fick flytta in i. Huset var i så dåligt skick att det med

Linnés egna ord var «mer likt en rövarkula och ugglenäste än en profesorbostad».

Arkitekten Carl Hårleman fick uppdraget att göra om både huset och den gamla barockträdgården. När man nu försöker återskapa den historiska miljön är det i första hand Hårlemans intentioner som man jobbar efter.

FRÅN LUMP TILL TAPET

Vägen från lump till tapet är en lång stafett som går genom flera skickliga hantverkarens händer. Först i kedjan står Sanny Holm. Det är han som gjort papperet till den nya tapeten i Linnémuseet. Sanny är uppvuxen i Tumba och började redan som tioåring springa på Tumba bruk för att lära sig av de gamla mästarna. På den tiden fanns det fortfarande gott om skickliga handpappersmakare. Tumba var ett av de sista bruken i Europa som gick från handgjort papper till maskintillverkat sedelpapper. Ända in på 1940-talet tillverkade man sedlar av det handgjorda papperet.

En stor del av sina kunskaper har Sanny fått genom sin läromästare George Anzelius som var född 1902.

– Han hade en speciell fallenhet för att lära ut. Det var roligt att gå vid hans sida och arbeta. Även i tonåren när det var så mycket annat som drog så tyckte jag det var kul att jobba med George. Det är mycket tack vare honom som jag håller på, säger Sanny.

Lumpsorteringen som är det första steget i tillverkningen är ett av de svå-

raste momenten. När Sanny ska återskapa ett papper med historiskt korrekt sammansättning är variationerna oändliga. Längre tillbaka i tiden sorterade man tio olika kvaliteter bomull och sex olika kvaliteter linne. Till det kom mer udda material som hampa och jute. Trots att Sanny har Georges receptböcker, som går tillbaka ända till 1880-talet, är det omöjligt för honom att återskapa ett papper med exakt samma känsla. En av orsakerna är att råvarorna förändrats med tiden.

MALNING OCH FORMNING

När sorteringen och valet av råvaran är avklarad är det dags för malningen, och även det är ett känsligt moment. I den speciella kvarnen, som kallas för holländare, finfördelar vassa knivar tygbitarna till fibrer.

– Det gäller att hantera holländaren rätt. Varje kvalitet måste malas för sig och det är viktigt att fibrerna inte slås sönder för mycket. Jag måste ha ganska långa fibrer för att det ska hålla till tapetpapper. George Anzelius började göra papper när han var 13 år och först när han var 32 år fick han gå över till att arbeta med malningen. Det visar ganska bra hur svår och viktig man ansåg att malningen var, säger Sanny.

När han ska forma ett papper fångar han upp pappersmassa ur ett stort kar med en träram som har ett fint nät av ståltråd i botten. Vattnet silas genom duken samtidigt som han skakar eller driver formen så att fibrerna lägger sig i olika riktning. Den stora svårigheten

Pappersmassan 'fångas' i en träram med ett fint nät av ståltråd i botten. Sedan vattnet silats av förs massan över på en filt varpå den pressas och torkas till färdiga pappersark.

Stora bilden. Linnés skrivbord med föremål ur naturaliekabinettet. Nedan t.v. Linnés plånbok med anteckningar från resan till Lappland 1732 hittades i trossbotten vid en renovering av huset drygt 200 år senare. T.h. Gustaf Lundbergs porträtt av Linné målat 1753, samma år som Linné publicerade sin kända *Species plantarum* där tvånamnsystemet för växterna genomförs för första gången.

Varje blomma målas för hand. Först målas den blå färgen med schablon, konturen och den gula pricken fylls i med pensel och arbetet avslutas med en förgylld prick i 23 karats guld mitt i blomman.

är att få papperet lika tjockt över hela ytan. När drivningen är klar trycker eller guskar Sanny av papperet på en filt. Ark för ark växer högen med det handgjorda papperet. De sista momenten är pressningen, där överflödigt vatten tvingas ut, och torkningen. I ett till två dygn får arken hänga innan de är färdiga.

Tillverkningen av papper tog fart i Sverige under 1600-talet. Det var stormaktstidens krig och byråkrati som krävde mycket papper för sin administration och kommunikation. Alla medborgare var skyldiga enligt lag att lämna in sin lump till staten. På varje större gård och i anslutning till många kyrkor fanns en lumpinsamling. Sverige har haft 162 handpappersbruk. Det kan jämföras med de övriga fyra nordiska länderna som tillsammans haft cirka 40 olika bruk.

I dag är det Sanny och några entusiaster till som kan sortera, mala och forma och tillverka ett handgjort papper på rätt sätt. När det gäller tapetpapperet var kunskapen i praktiken utdöd eftersom det under väldigt lång tid inte fanns någon efterfrågan. Det var tack vare renoveringarna på Strömsholms slott och Svartsjö slott som Sanny fick möjligheten att arbeta fram ett fungerande tapetpapper. Men kunskapen kräver efterfrågan för att hantverket ska leva vidare.

FÄRGER UR GARDEROBEN

När Sanny Holm är färdig med papperet är det dags för dekormålaren att ta vid. Vid projektet i Uppsala är det Lennart Tjernberg som satt färg på tapeten. Han har också limmat ihop arken till våder. Även Lennart är en hantverkare med unika kunskaper och en lång erfarenhet av avancerat dekor-måleri.

– Jag tycker det är viktigt att vi tar till vara de här erfarenheterna som arbetats upp vid olika renoveringar. Vi arbetade i sju år med Kina slott och det var 85 hantverkare inblandade. Många av dem jobbar i dag med uppgifter som inte når upp till deras kunskaper, säger Anders Zander.

Förlagan som Lennart arbetat efter är kraftigt nedsmutsad. Det går inte att med blotta ögat se hur den såg ut när den lämnade tapetmästare Bures verk-

stad. För att få en fingervisning om de rätta nyanserna har Lennart borstat och tvättat en liten bit av förlagan. Under smutsen skymtar en ljus blå grundfärg med ett mönster av mörkare blå blommor och en gul prick i mitten. Men det säger inte allt om hur tapeten såg ut för mer än 200 år sedan. Många har en föreställning om att 1700-talet var ett blekt århundrade med milda toner och diskreta nyanser. Men det beror på att färgerna bleknat med tiden.

– I dag ser vi ofta en vit botten på tapeter från 1700-talet, men viker man upp kanten hittar man den ljusblå färgen. Vi har lärt oss mycket från garderoberna på Drottningholms slott. Där har tapeterna sin fräschör kvar. Under 30-talet gick man på det bleka men vi bestämde oss vid arbetet med Svartsjö slott att försöka återge färgprakten som den varit och den erfarenheten har vi med oss till Linnémuseet, säger Anders Zander.

I garderobernas skydd från ljus och slitage har färgerna bevarats genom århundradena. Därmed kan vi också anta att tapetfragmenten från Bure haft en starkare blå färg än den som framträder när smutsen avlägsnas i dag. I Lennart Tjernbergs version är den fortfarande ljus blå men med en lite starkare ton än förlagan. Konturmålningen till mönstret har han målat med schablon. Därefter har han fyllt i den gula färgen och avslutat med en förgyllt prick i 23 karats guld mitt i blomman – varje prick, varje blomma.

MED NÅL OCH TRÅD

Om det nu varit en vanlig tapet hade den varit färdig att snabbt och enkelt limmas upp på väggen. Men när det gäller den här tapetseringen är ingenting vanligt och ingenting enkelt. Det återstår två hantverkare i kedjan för att den ska komma upp på väggen och det är Nils och Anne-Marie Thomsen. På 1700-talet sydde man ihop tapetens våder till hela väggfält som sedan spikades upp direkt på väggen. Tapeterna tillhörde bohaget och följde med om man flyttade till en ny bostad och därför var det viktigt att den gick att plocka med utan allt för stora besvär.

Det är Anne-Marie som syr ihop våderna. Hon har jobbat med textil tidi-

gare och har den rätta känslan för en hållbar söm. Med linnetråd syr hon ihop hela väggfält. Mönsterpassningen blir inte helt exakt men det är inte det viktigaste i det här sammanhanget.

– Den hantverksmässiga känslan förstärks om det inte är helt perfekt. Men det går inte att slarva. Då går det helt åt skogen, säger hon.

Anne-Marie lämnar över de ihopsydda tapeterna till Nils och det är han som är slutman i hantverkarstafetten. Båda två var engagerade vid arbetet på Svartsjö slott och det var också där som de utvecklade tekniken att sy och spika upp hela väggfält av tapeter.

Det går snabbt när Nils arbetar men man har varit tvungen att göra ett litet avsteg från den historiskt korrekta tekniken att montera upp tapeterna. Istället för att försöka slå in spikarna direkt i väggen har man skruvat upp en spiklist, och det underlättar arbetet betydligt. Nils klättrar på sin stege och hamrar in blåubben och väggarna kläds i ny skrud. En annan atmosfär tar över i rummet. En personligare och mer spännande atmosfär som kanske säger oss något om hur det såg ut i hemmen under Linnés samtid.

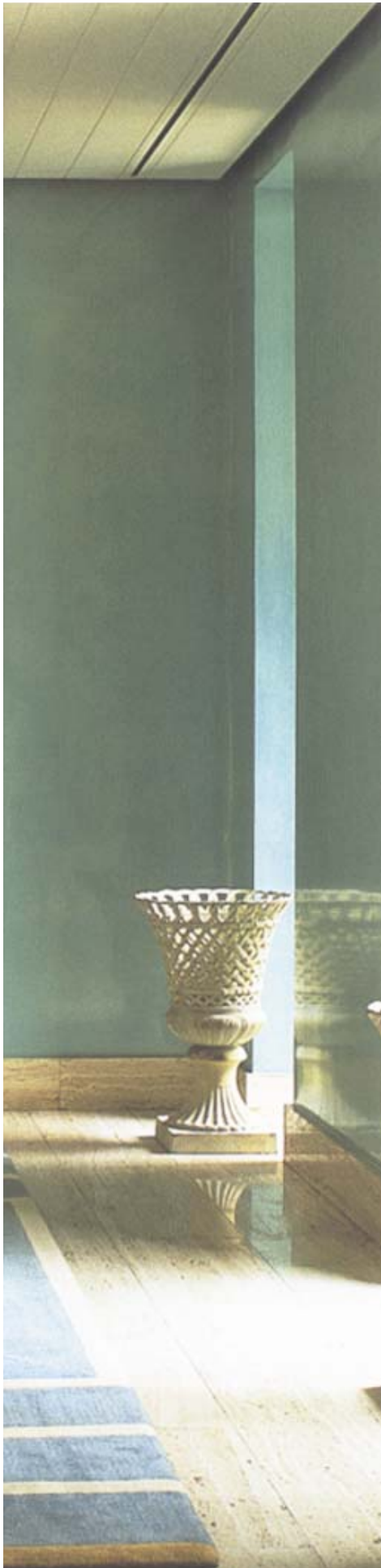
Tapetens färger ramar in vetenskapsmannen och gör honom mer levande. Här har han studerat lådor och kistor med frön och lökar från världens alla hörn som exempelvis North Carolina och Indien. Här har han undervisat och här har han skrivit om sina banbrytande forskningsresultat. Det binära namnsystemet med art och ras gjor-

Tapetvåderna sys ihop med linnetråd till hela väggfält.

de honom till en storhet som lever än i dag. Det var han som gav namn till själva mänskligheten – Homo Sapiens. Carl von Linné bodde i huset fram till sin död 1778. **KV**

17 rue Barbet de Jouy

Sveriges ambassad i Paris ligger på Rue Barbet de Jouy vid hörnet Rue de Chanaleilles. Det är i själva hjärtat av Paris, nära parlament och regeringsbyggnader och i samma distrikt som Eiffeltornet och Invaliddomen. Bakom 1970-talets grå betongfasad öppnar sig en värld av ljus och färger.

EWA KEWENTER, Författare, journalist och kulturhistoriker

DEN FRANSKA ARISTOKRATIN byggde under 1500- och 1600-talen sina bostäder i Maraiskvarteren i Paris 3:e arrondissement. Det var magnifika hus, anlagda 'entre cour et jardin', där huset var placerat mellan gård och trädgård. Många av dessa anrika palats finns fortfarande kvar.

Musée Cognacq-Jay och Picasso-museet är grannar till palatset Hôtel de Marle, på 11 rue Payenne, som i vår tid hyser Centre Culturel Suédois. Huset ägs av svenska staten och förvaltas av Statens fastighetsverk. Här förvaras bland annat den fantastiska Tessinsamlingen, ett livsverk skapat av konsthistorikern Gustav W. Lundberg, som även grundade Tessininstitutet i Paris 1932.

På 1700-talet flyttade adeln sitt boställe till 7:e arrondissementet på den vänstra stranden av Seine. I dessa kvarter kom även många svenskar att bo, inte minst våra svenska sändebud. Här bodde bland andra greve Gustaf Philip von Creutz, svenskt sändebud i Paris under sjutton år från 1766. Han hyrde i flera omgångar privatpalats – hôtel particulier – i arrondissementet.

Det var på rue de Grenelle hos greve Creutz kronprins Gustaf bodde vid sitt besök 1770–71 då hans liv i ett slag förvandlades. Om aftonen den 1 mars 1771 satt kronprinsen i grevinnan d'Égmonts loge på Operan och såg det sorgliga dramat *Pyramus och Thisbe*. Minister Creutz kom mitt under före-

ställningen med budet att ett slaganfall hastigt ändat hans fars, Adolf Fredriks, liv sexton dygn tidigare. Kronprinsen lämnade Operan som konung av Sverige.

I närheten av rue de Grenelle ligger en med Paris mått mätt kort liten gatustump, endast 405 meter lång. Här låg en gång Hôtel de Seissac som under 1830-talet beboddes av Monsieur Barbet de Jouy. Han donerade vänligen år 1838 en bit mark så att den nya gatan kunde dras, därav namnet – rue Barbet de Jouy.

Ambassadbyggnaden på rue Barbet de Jouy stod färdig 1974.

Stora bilden. I entréhallen möts besökaren av Gustav III:s marmorbyst i ett rum av turkosblå klanger understrukna av toner i brunt och guld.

I Stora salongen är de båda soffgrupperna från Svenskt Tenn samlade på Carita Kulls matta *Vågspel*. Olle Baertlings målningar *Arda*, *Arda* och *Ardam* från 1963 ger rummet kontrast och spänning.

I nummer 17 vid hörnet av rue de Chanaleilles ligger svenska ambassaden – ett hus av grå betong i omisskännlig 70-talsarkitektur. Tomten erbjöds svenska staten år 1958. Man hade länge letat efter ett större hus eftersom den gamla ambassaden, som var inhyst i ett privatpalats på 58 avenue Marceau, börjat bli för trång. Där hade svenska legationen huserat i ett drygt halvsekel.

1970-TAL I GRÅ BETONG

Den 6 juni 1959 undertecknades köpeavtalet, och tomten var så att säga svensk till ett pris av 2 miljoner kronor. Den svenske arkitekten Sven Ivar Linds förslag till ny ambassadbyggnad skulle även innefatta residenset. Lind var professor vid Konsthögskolan åren 1948–58 och verkade därefter som slottsarkitekt vid Stockholms slott. Hans produktion präglades främst av stor omsorg om detaljer. Arkitekten hade i sitt förslag tagit hänsyn till de omkringliggande 1800-talsbyggnaderna på rue Barbet de Jouy. Ambassadritningarna föll dock inte franska statens tillståndsmyndighet på läppen. Den franske arkitekten André Malizards ritningar i tidens 70-talsmode vann istället gehör, och en grå koloss i ännu gråare betong uppfördes. Byggnaden kunde tas i besittning först 1974. Byggkostnaderna, från början beräknade till sju och en halv miljon kronor, hade då skjutit i höjden till det dubbla.

Första anblicken, förutom de tre skimrande svenska guld kronorna på den grå betongen, är en grå glasskulptur av Edvin Öhrström, placerad innanför de tunga svarta järngrindarna. Öhrström började skulptera i glas 1936. Hans *Kristall – vertikal accent* på Sergels torg i Stockholm har varit hett omdebatterad allt sedan den invigdes 1974.

EN SKÖNHETSUPPLEVELSE

Ambassadens kansli ligger rakt fram och i huskroppen till vänster ryms residenset med representationsvåningen och ambassadörsparets privata våning. Innanför den tunga, blankt mäsingsfodrade ytterdörren öppnar sig en värld av färger. I kontrast till exteriörens gråtoner blir upplevelsen av in-

teriören påtaglig, nästan som en 'happening'. I sanning bidrar allt det grå till en fördjupning av den skönhetsupplevelse ögat får vid första anblicken av husets inre.

De turkost högblanka väggarna i entrén står modernt och harmoniskt mot empirispegelns gulförgyllda ram över det vitmålade empiribordet med svart dekor och marmorskiva. Bordet flankeras av gråmålade sengustavianska stolar, stilenligt klädda i ljus brunt

Över en 1700-talsbyrå deponerad av Nordiska Museet hänger en spegel av Johan Åkerblad. Vid sidan av spegeln hänger några gravyrer, bland andra porträttet av Carl Gustaf Tessins tax Pär.

Torkade blommor, blåvitt porslin och böcker av svenska författare samsas på borden i Stora salongen.

skinn. Golvets Carraramarmor är delvis täckt av Kasthalls ullmatta, designad av Carita Kull på Statens fastighetsverk, med strikt geometrisk mönsterbild i turkosblå toner, som understryks av trianglar i avvikande guldbrunnt. I fonden blickar, lämpligt i detta sammanhang och på denna plats, en majestätisk Gustav III som marmorbyst från sin träsockel.

STORA SALONGEN

Den stora salongen är grandios med tre sittgrupper och därmed plats för många gäster samtidigt. Ambassadörsparet har stor representation och är i dag ett eftertraktat värddpar i Parislivet. Inte bara luncher och middagar

utan ofta återkommande mottagningar för upp mot 300 personer ges på residenset.

Det stora rummets fondvägg drar genast till sig blicken med tre magnifika oljor i färgkombinationer som endast var förunnat den store konstruktivisten Olle Bærtling att skapa.

I Teddy Brunius biografi *Mannen Verket* från 1999 beskrivs en episod då Bærtling första gången sökte sig till Paris 1948. Kubisten André Lhote,

som handlett många svenska konststuderande, uppsöktes även av Bærtling. Hur det blev så gillade inte läraren i ateljén på rue d'Odessa eleven Baertlings sätt att måla.

– I naturen finns inga konturlinjer, förkunnade André Lhote.

– Men i mina målningar finns de, sade Olle Baertling.

När Lhote krävt av eleven att han skulle förändra sitt måleri begav sig eleven till Fernand Legér. Bærtling berättade om sin konflikt med läraren. Legér skrattade och sa:

– Lhote begriper inte sådant här. Han är impressionist i all sin så kallade kubism.

Olle Bærtling bodde långa perioder

Utsikten genom salongens glasvägg mot den lilla gården och Gunnar Nilssons bronsflicka inramas av fodrade taftgardiner stämde i rummets färg. Bibliotekets väggar är svagt pistagegröna och ena långväggen är täckt av väggfasta bokhyllor. Ett rokokoskrivbord med skinnskiva fullbordar inredningen.

i Paris där hans verk fördes fram av den kända galleristen Denise René. Genom hennes prestigefyllda galleri nådde Bærtling så småningom världsrykten, även om det på hemmamarknaden i Sverige gick trögare. Ingen är profet i sitt eget land heter det. Det tog tjugo långa år innan Olle Bærtling kunde sluta sin tjänst som bankman och på heltid ägna sig åt konsten. Men hans uttrycksfulla trianglar i en kolorit som var hans alldeles egen vann så småningom stor respekt även här hemma. Vad kunde vara mer passande på svenska residenset än Bærtlings konst? *Arda, Ardy, Ardyam*, alla målade 1963, ger rummet kontrast och spänning.

Svenskt Tenns båda soffgrupper är samlade på mattan *Vågspel* med böljande framkant, formgiven av Carita Kull för Kasthall.

Josef Franks bekväma armlänstolar är klädda i blåvitt tjockt linyg, La Plata, ett mönster ritat av Frank under krigsåren på 40-talet då han vistades i New York. La Platas blåvita färger kommer igen i kinesiskt porslin, som samsas på soffborden med böcker av svenska författare; många av dem beskriver svenska konstnärer i tiden. Torkade hortensior hjälper till att hålla blombudgeten i schack. Över ett sidobord hänger Evert Lundqvists *På fältet*. Även han hade delar av sin utbildning förlagd till Paris.

DEN FETE TAXEN PÄR

På samma långvägg men på andra sidan dörren in till matsalen står en vacker 1700-talsbyrå i Johan Hultsténs art, deponerad av Nordiska Museet. Över byrån hänger en spegel av spegelfabrikören Johan Åkerblad, som hade en omfattande spegelverkstad i Stockholm under senare hälften av 1700-talet och ansågs mycket skicklig i spegelframställningens alla moment - glasmästeri, bildhuggeri och förgyllning. Vid sidan av spegeln finns några gravyrer, varav en är särskilt lustig. Den föreställer Carl Gustaf Tessin hund, den fete taxen Pär, som var sin husse mycket trogen. Pär blev utbildad av den mycket kände franske konstnären Jean Baptiste Oudry (1686–1755). I ett brev till Carl Hårleman skriver Tessin från Paris i maj

1740: «Vad Oudry anbelangar, har han för min räkning målat ett porträtt av min tax Pär, denna beundransvärde hund. Han sitter vid en vägg på vilken en kaninunge och en fasan är upphängda. Det är en av de vackraste tavlor Oudry någonsin har gjort. Aveline graverar den för närvarande». Gravören Pierre Alexandre Aveline efterbildade en rad samtida konstnärers verk - Watteau, Oudry, Boucher, Bouchardon med flera. Originalet, Oudrys olja

På en sockel står en byst av greve Carl Gustaf Tessin, ambassadör i Paris 1739–42. Tessin var i mångt en betydande ambassadör för vårt land. Carl Gustaf Tessin hade ett genuint intresse för konst, och svenska konstnärer som studerade i Paris var ofta sedda gäster. Den samling han bland annat köpte under sin ambassad i Paris bildade så småningom grunden för Nationalmuseums samlingar.

Tessin har även betytt oerhört

Över en Karl-Johansoffa med kuddar i bland annat bolstervarsränder hänger porträttet av Jean Baptiste Bernadotte, född i Pau i södra Frankrike 1763, död i Stockholm som Karl XIV Johan 1844.

Djurkonstnären J. B. Oudrys tavla som föreställer en svan som blir anfallen i sitt bo av en hund ställdes ut på Salongen i Paris 1740. Den anses vara ett av de mest värdefulla konstverken på residenset.

av den fete Pär, finns på Nationalmuseum.

Rummets motsvarande långvägg är helt glasad med vy ut mot den lilla gården, där Gunnar Nilssons flicka i brons nästan poetiskt står bland de städsegröna bladverken. Skulptören var bosatt i Paris under större delen av sitt liv och hans signum är just unga flickor i klassiskt harmoniska ställningar.

För att helhetsintrycket ska bli samstämt är de fodrade taftgardinerna hållna i samma färg som väggarna. Murriga vinterkvällar hålls ute när gardinerna täcker glaspartiet.

En stor Steinwayflygel bryter glasväggen och bildar rummets mittpunkt.

mycket för tesen 'när franskt blev svenskt'. Inte minst då han som överintendent tillsammans med slottsarkitekten Carl Hårleman initierade franska konstnärers arbete på Stockholms slott då det inreddes på 1730- och 40-talen. Den lille kronprinsen Gustaf lärde sig säkert mycket om 'le très bon goût français', den goda franska smaken, av sin lärare greve Tessin.

BIBLIOTEKET

Bibliotekets väggar är behagligt svagt pistagegröna. Nästan hela golvet täcks av mattan *Poem i Paris*, även den formgiven av Carita Kull.

Och var skulle han hänga om inte

här? Jean Baptiste Bernadotte, född i Pau i södra Frankrike 1763, död i Stockholm som Karl XIV Johan 1844. Fredrik Westins praktfulla porträtt är deponerat på Parisambassaden av Nationalmuseum. Den hänger stilenligt över en Karl-Johansoffa med kuddar i bland annat bolsterränder som svenska textilkonstnärinnan Lena Rahoult formgivit för Klässbols linneväveri.

Ett annat magnifikt porträtt är djurkonstnären Oudrys tavla föreställande en svan som blir anfallen i sitt bo av en hund. Den ställdes ut samma år som Oudrys tavla av Tessins Pär på Salongen i Paris 1740. Svantavlan ansågs länge vara en kopia och hängde i ett av personalens rum på det gamla residenset. När den tvättades och renoverades kom signaturen J. B. Oudry 1740 i dagen. Nu anses den vara ett av de mest värdefulla konstverken på residenset. Tänk vad man kan ha i sina gömmor! Just i skrivande stund har man funnit en gammal inventarielista som berättar

att det var Oskar II som 1903 donerade tavlan till svenska ambassadhotellet i Paris. Den hade tidigare hängt på Rosersbergs slott utanför Stockholm. En mycket intressant uppgift då tavlans proveniens inte har kunnat härledas tidigare.

MATSALEN

Från den stora salongen leder döbatanger in i matsalen vars motsvarande långvägg är glasad. En rutmönstrad matta *Schack* från Kasthall, design Carita Kull, bildar ram för matsalsbord i valnötsrot och stolar i valnöt från Klaesson, ritade av Lennart Jansson på 1960-talet. Janssons matsalsmöbel finns på många av de svenska residenserna runt om i världen, liksom Gripsholmsservisen med sin historia. Den ursprungliga Gripsholmsservisen var en gåva till Gustav III av Ostindiska Compagniets direktion för att brukas på slottet Gripsholm. Den fördes hem 1775 med skeppet Terra Nova. Det

som fanns kvar av den omfattande servisen såldes på auktion 1819. Under slutet av samma sekel köpte Oskar II tillbaka det han kunde. Kopior av Gripsholmsservisen är tillverkade både på Rörstrand och Gustavsberg och används av ambassaderna världen runt.

I fonden övervakar även här Gustav III, nu med revolutionstecknet – en vit näsduk – om armen. Bröstbilden är målad av Alexander Roslin efter Gustavs odramatiska revolution 1772, ivrigt påhejad av upplysningstidens store filosof Voltaire. Porträttet fick kritik på 1773 års Salong. Man avfärdade porträttet kort och gott med «Porträttet av näsduken – näsduken är porträttlik».

Residenset på svenska ambassaden i Paris är i dag vackert intagande och personligt. Mycket av det vi som svenskar kan vara stolta över finns representerat och våra fransk-svenska förbindelser fortsätter. **KV**

I matsalen bildar Carita Kulls matta *Schack* ram för möblemanget i valnöt och valnötsrot. I fonden hänger «Porträttet av näsduken» – Alexander Roslins revolutionsporträtt av Gustav III.

Fästet Gråen

– Adolph Fredriks ofullbordade

Från kajen vid Landskrona ser man ute i Öresund en låg landstrimma, något förtjockad av träd och buskar. Det är Gråen, en fästning byggd ute i havet som ett annex till Landskrona citadell och stadsbefästning.

KENNETH V. KARTASCHEW, *Specialist – militära byggnader*, SFV

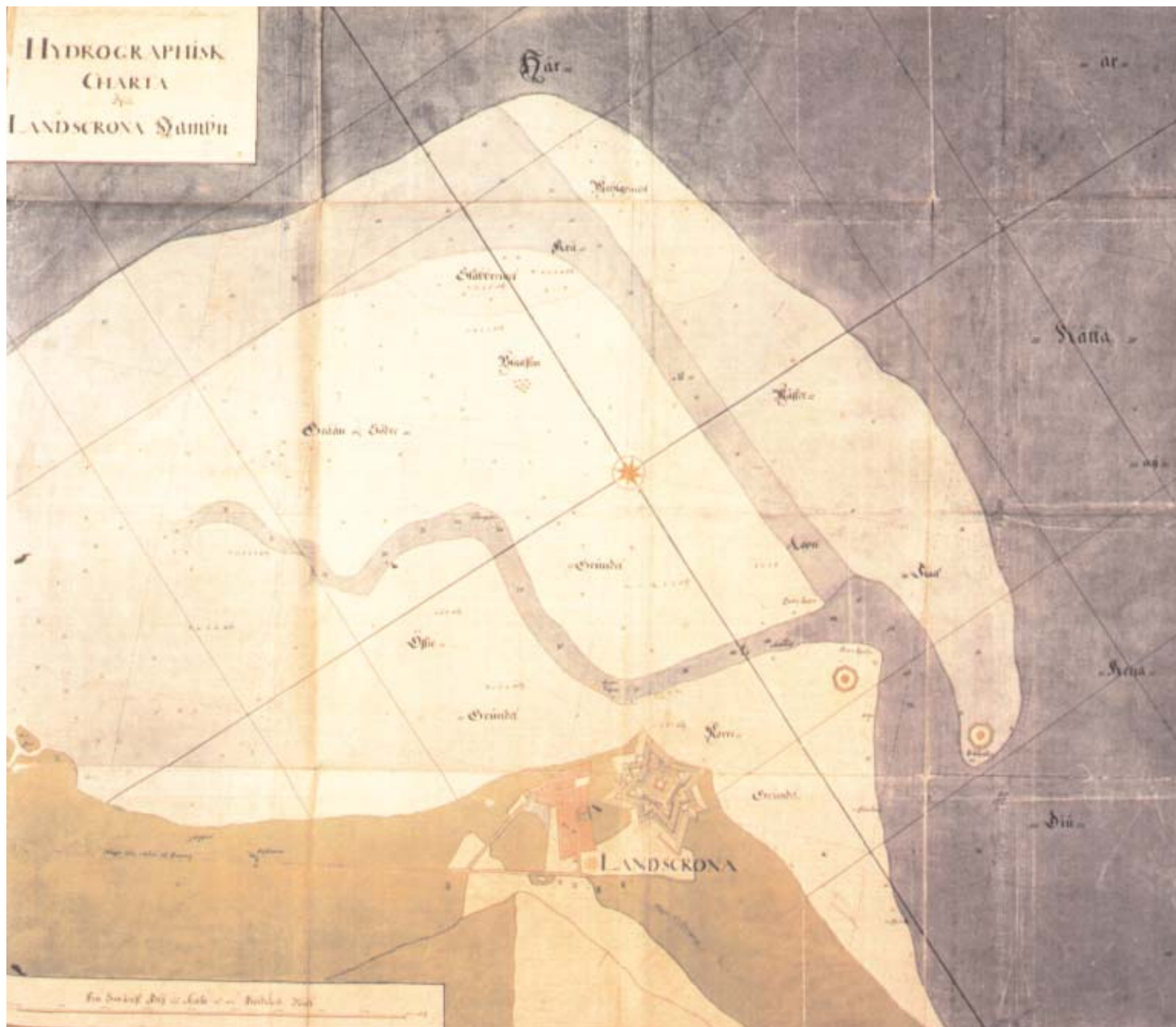
Gråen började byggas under stora omvärlden år 1749. Huvudsyftet var att skydda den värdefulla hamnen. 1724 års fästningskommission ansåg att om bara denna hamns naturliga fördelar kunde förstärkas genom erforderliga försvarsverk så skulle den danska dominansen i sundet brytas. Sverige kunde åter få något att säga till om gällande Öresundstrafiken.

Landskrona hamns egenskaper har alltid skattats högt. Den har alldeles speciella förutsättningar. Inom ett i övrigt grunt sandflak ute i havet, söder

”Fartyg som försökte närma sig Landskrona från väster skulle stöta på grund redan på långt håll från staden”

om citadellet och staden, löper en fortsättning av Saxån i form av en djup segelbar skreva. Sommaren 1725 gjordes en sjömätning i området. Det visa-

de sig att bottenskrevan eller rännan varierade i djup, från 5–7 meter närmast stranden i söder till 18–20 meter längre norrut, där havsbotten tar vid. Den var därtill 40–50 meter bred. Fördelarna var uppenbara. Enda sjövägen in till hamnen och staden var via rännan. Fartyg som försökte närma sig Landskrona från väster skulle stöta på grund redan på långt håll från staden, så långt att eventuell beskjutning härifrån skulle ha varit meningslös. Den enda egentliga anfallsriktningen mot citadellet från havet var norrifrån,

Hydrografisk karta över Landskrona hamn, upprättad den 22 juli 1725 och undertecknad av L.C. Stobée och H. Ankarstierna. I textkommentaren till kartan sägs bland annat att: «Landskrona hamn består av en kanal eller ränna, som ifrån inloppet utur sjön in till ändan, sträcker sig till en längd av 9 000 alnar eller 18 000 fot (...)

Det är märkligt att naturen har formerat denna rännan till en så fördelaktig hamn för större och smärre skepp och fartyg, att för utan det en hel flotta av några hundrade skepp kunna här makligen rymmas, och ligga för alla anfall av storm och oväder trygge: så är ock den norra sidan av kanalen som vetter åt Landskrona stad allt ifrån där skeppet Papegojan är undersänkt och in till Swärdet, som är en distans av 4 000 alnar så brant och stel att skeppen kunna ligga in vid vällen med den ena sidan på 4 à 5 fot och haver på andra sidan 24 à 26 fot vatten.

På södra sidan av kanalen är tvenne stora sandbankar nämligen Gråån eller södre

grundet och Västra Flacket, vilka i det de sträcker sig över 1/2 svensk mil i sjön, runt omkring hamnen: så förvarar de henne så, att varken storm och oväder det må komma ifrån vad kant det vill, kunna vara henne skadlig eller att någon fiende kan henne attackera: varandes ock dessa grund som bestå av klar och hård sandbotten med hällsten på några ställen så bekvämlige till ankargrund, att man på södra sidan kan på alla ställen ankra.

Den grunden som är mellan staden och hamnen, så ock på andra sidan om rännan ut för Gråån; är vid lågt vatten merendels bar och vid högsta vatten står hon allenast 1 till 2 fot under vattnet: så att man icke allenast kunde bygga husen och förlänga staden, utan ock bygga murar och fästningsverk ifrån Landskrona stad in till och utom själva kanalen till Gråån utan ringaste pålning och krubbverk (...)

Som nu denne hamnen har de största egenskaper och bekvämligheter som en Flotta sig någon tid kan önska, i det han icke

allenast har ett rent djupt inlopp, och en ren och rymlig kanal, utan ock av bankar lika som förmerar, en fullkomlig betäckning som gör en flotta säker för storm och fiendens anfall på alla sidor: Så är det likeligt nödigt att på det en fiende icke må lägga sig för inloppet och inspärja hamnen: man då på något ställe anlade blockhus och batterier, som kunde hålla honom så långt ifrån inloppet att flottan antingen kunde reda sig ut eller ock för hans bombardering vara säker (...)

Således vore denne hamn väl försedd och försvarad: Ock om man ännu med en brygga på norra sidan av någon 100:de alnars längd allenast, och några pålar på södra sidan ut med kanalen att fästa skeppen uti, som icke stort kommer att kosta, ville hjälpa denne hamnen, som naturen så väl och fullkomlig lämnat: vet jag icke varest man i hela Östersjön och största delen av Europa skulle finna, en bättre och fördelaktigare hamn än denne Landskrona hamn.» (Texten är återgiven med normaliserad stavning.)

men inte heller här kunde fiendliga skepp komma tillräckligt nära för att åstadkomma en effektiv beskjutning.

ADOLPHS FÄSTE

Fartyg som tagit sig in i rännan kunde däremot utgöra en verklig fara. Det var detta fästningskommissionen avsåg vid sin bedömning av behovet av försvarsverk vid Landskrona hamn. I skydd av sådana strategiskt placerade verk skulle till och med en större svensk flottstyrka ha en säker plats och vid behov kunna segla ut på uppdrag, företrädesvis mot danskarna. Det var följaktligen också nödvändigt

att med yttre försvarsverk förhindra att den svenska styrkan blev inspärrad.

På det grunda flaket, söder om citadellet och väster om rännan, började man därför år 1749 anlägga ett nytt citadell. Det fick tidigt benämningen Adolfs fäste, efter dåvarande tronföljaren Adolph Fredrik, som regerade 1751–71. Ända till 1769 arbetade man efter den ursprungliga planen. Det nya citadellet skulle bestå av ett inre verk med sex bastioner omgivet av en yttre tenaljerad, det vill säga ömsom in- och utvinklad, omslutningsmur och allra ytterst ett krubbverk av staplad sten till skydd mot sjöhävning och land-

stigning. Ytmässigt blev Adolfs fäste närmast lika stort som det äldre citadellet norröver. I omedelbar sydlig anslutning till det nya citadellet anlade man ett befäst skeppsvarv.

ATT UTESTÄNGA HAVET

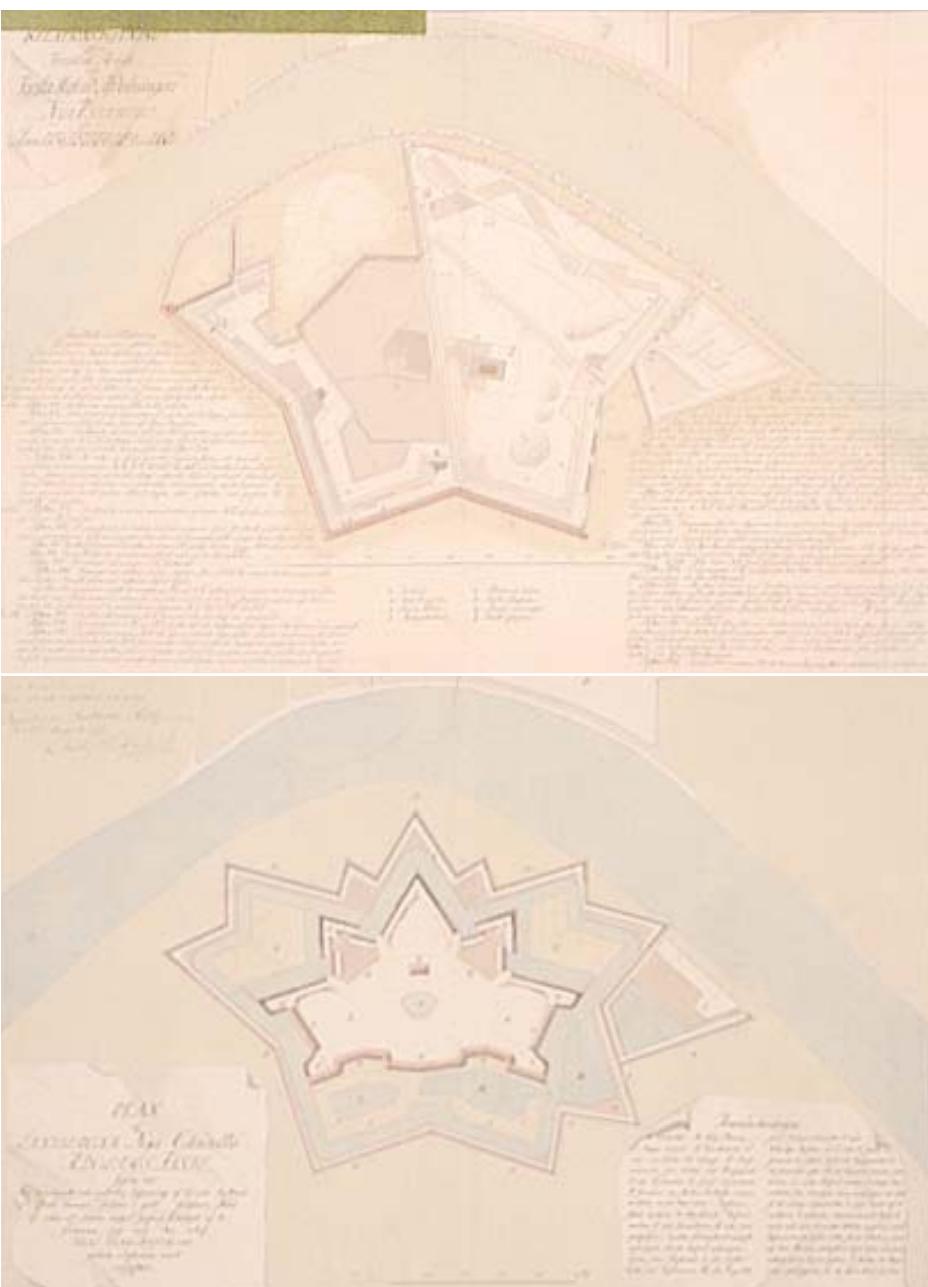
Man får tänka på att allt byggnadsmaterial måste transporteras sjöledes från fastlandet. Citadellet reste sig ju bokstavligen ur havet. All sten, jord och allt trävirke lastades in i prämar, som fördes över vattnet och lastades ur vid någon av tre eller fyra bryggor vid det framväxande citadellet. Av stenen skulle alla murar för bastioner, tenaljer och krubbverk uppföras. Trävirket användes till rustbäddar för murarna och vissa husbyggnader inom citadellet. Jorden behövdes till fyllning innanför murarna. Till en början var det fråga om en myckenhet dämpningsarbete i kombination med urpumpning av inträngande vatten. Bröstvärnet i den yttre tenaljerade försvarslinjen hade en höjd ungefär motsvarande den högsta vattenlinjen. Det medförde naturligtvis att översvämningar förekom, men sällan i den omfattning senare historieskrivning ibland har tillskrivit projektet.

I mellandagarna, under natten mellan den 26 och 27 december 1806, rasade emellertid en västlig storm över Landskrona, en storm som inte upplevts i mannaminne och absolut inte sedan vattenmätningar infördes år 1743. Vågorna slog över det äldre citadellets två meter höga krubbverk och kastade sig med mycket sand och tång i graven bakom. Därifrån rusade vatten över resterna av den förfallna batardean (fördämningsmuren) in i förgraven som omger citadellet, följde graven runt om och trängde vidare in i staden. Fästet på Gråen klarade sig då bra, bortsett från en provisorisk fördämning vid skeppsvarvet och krubbverket och förvallen, som fick begränsade skador.

NYA TIDER – NYA PLANER

När arbetet drivits några år började omfattningen av fästningsprojektet ifrågasättas. Man kunde bland annat konstatera att det skulle ta alltför lång tid att fullfölja de ursprungliga intentionerna. Ett förslag till en reduktion

Relationsritning över arbetena på Gråen under åren 1756–60, enligt den ursprungliga planen.

Den nya planen från 1755 för arbetenas fortsättning, fastställd 1769.

av planerna utarbetades år 1755. Efter många turer och år godkändes det år 1769, att läggas till grund för det fortsatta arbetet på fästet. Skillnaden bestod i att bastionerna gjordes mindre och färre till antal. Annars är det svårt att se i vad den egentliga reduktionen bestod. Ytmässigt var det inte någon skillnad och den nya utstakningen var mera komplicerad. Det kan inte heller ha varit lätt att efter 20 års målmedvetet arbete i ett slag inrätta sig, göra nya utstakningar och i betydande omfattning riva ned redan utförda verk. I själva verket var det nog vid den här tiden som drivkraften i projektet började mattas av. Anslagen minskade också stadigt, för att närmast upphöra 1778. De planerade bastionerna i väster blev aldrig färdigbyggda.

Vissa begränsade arbeten fortsatte dock och kring sekelskiftet 1800 framlades flera bestyckningsförslag, det vill säga förslag till beväpning med kanoner. År 1791 föreslogs att Gråen skulle bestyckas med hela 523 artilleripjäser till så gott som fullständig täckning av fästets exteriör med lika många skottlinjer. År 1796 hade förslaget reducerats till endast 14 kanoner och år 1801 var det satt till 17 artilleripjäser, varav 6 st. 16 punds haubitser. Så sent som år 1804 upprättades ytterligare ett bestyckningsförslag för fästet Gråen, det sista på hundra år. Avsikten var då att den inre anläggningen med bastionerna skulle förses med 16 stycken 36 punds kanoner, 36 stycken 12 punds kanoner, 50 stycken 6 punds kanoner, 55 stycken 3 punds kanoner och 5 stycken mörsare – 162 artilleripjäser sammanlagt, en inte föraktlig beväpning. Allvaret i förslaget förstärktes av att man, av planerade två kruttorn till artilleriparkens behov, år 1816 fullföljde byggandet av det gedigna kruttornet på bastion Adolph Fredrik. Gråen ingick alltså ännu vid denna tid i krigsplaneläggningen. Sex år senare var emellertid 'sagan' slut. Då upphörde Landskrona fästning, med Adolfs fäste, att räknas till rikets fasta försvar.

PER ALBINLINJEN

Platsen för det forna skeppsvarvet och de östligaste tenaljerna på Gråen togs vid början av 1900-talet i anspråk för kolonistugor och odlingar. Gråens

strategiska betydelse, liksom det äldre citadellets på fastlandet, fick emellertid förnyad aktualitet i samband med andra världskriget och det efterföljande kalla kriget. Landskronapositionen inordnades år 1940 i Skånelinjen, även kallad Per Albinlinjen efter landets dåvarande försvarsminister. Linjen var uppbyggd av lättare truppbefästningar, värn för kulspjut, kulspjutgevär, mindre kanoner, observation och personskydd. I linjens försvar ingick också stridsvagnshinder. I Landskrona, på fästet Gråen och inom det äldre citadellet, ser vi i dag dessa värn inbyggda i murar och vallar. Längs med stran-

den i en dragning mellan Gråen och citadellet ligger det imponerande stridsvagnshindret, bestående av så kallade draktänder. Ännu under 1950-, 60- och 70-talen kompletterades försvarslinjen i Landskrona med nya modernare skyddsvärn, vilket understryker det påtagliga hotet under det då rådande kalla kriget.

Fästet Gråen ger oss nu i sitt ofullbordade skick, 250 år efter planeringen, en helt unik möjlighet att studera detta speciella slag av fästningsverk, liksom mitt i skapandeprocessen, nästan i ett fruset ögonblick. **KV**

Övre raden från vänster:
Krutttornet, byggt 1816, stående på den västra bastionen Adolph Fredriks spets. Längre till vänster, på tenaljspetsen, står ett observationstorn från andra världskriget.

Monumentvärdare på väg till ett arbetspass.

Nedre raden:
Stridsvagnshindren – draktänderna – längs stranden i sin sträckning från vattentornet mot det äldre citadellet.

Ett av Gråens kanonvärn från 1940, med observationstorn, inbyggt i tenaljverkets mur.

ETT LYFT VID RIKSMUSEET

Den 24 maj flyttades ett sejvals-kranium från Naturhistoriska riksmuseets vind i samband med att byggnaden skulle värmeisoleras. Kraniet hade legat på vinden sedan museet byggdes 1907 och eftersom ingen flyttfirma velat åta sig att bära bort den tunga och tre meter långa skallen fick man ta upp ett håll i taket och lyfta ut den med lyftkran. Ingen vet hur kraniet en gång kommit upp på vinden.

Sejvalen, som kan uppnå en ålder av 65 år, kan som vuxen väga upp till 30 ton och bli över 20 meter lång. Den är hårt exploaterad och det finns i dag bara cirka 50 000 individer kvar i världen.

Vinden i Naturhistoriska riksmuseets norra flygel, där skallen låg, ska värmeisoleras för att sänka värmekostnaden i byggnaden. Arbetet sker i samarbete med Tekniska Högskolan i Stockholm och bedrivs som ett projekt där två olika metoder för värmeisolering ska testas – dels traditionell glasull, dels så kallade eko-fibrer. Projektet som ska mäta temperatur- och fuktvariationer i norra flygeln kommer att pågå i cirka tre år.

NATURUPPLEVELSER FÖR SYNSKADADE

Naturstigen vid Drottningholms slottspark har ställts i ordning på nytt av Statens fastighetsverk.

Stigen anlades ursprungligen av dåvarande Domänverket 1976. Sedan dess har Statens fastighetsverk tagit över förvaltningen av markområdet. I slutet av 1990-talet

var stigen i dåligt skick på grund av väder och vind men också av åverkan.

Statens fastighetsverk har nu rustat upp stigen och försett den med nya skyltar. Nu, liksom 1976, är stigen utformad så att synskadade kan ta del av informationen och uppleva naturen.

Vid Kina slotts parkering står stigens första skylt, som beskriver vägen till stigens startpunkt. Naturstigen är cirka 850 meter lång och går genom ett vackert skogsparti med varierande natur. Att gå stigen ger en upplevelse för flera sinnen. Skogens ljud och dofter varierar från dag till dag. Vid ett par stationer finns kulturföremål att känna på, som stockbåten från stenåldern och malstenen som användes att mala säd på. Vid andra stationer kan man räkna årsringar på en stubbe eller undersöka stenar naturligt formade av inlandsisen.

ETT SPADTAG I WASHINGTON

Den 23 april tog kulturminister Marita Ulvskog och Anthony A. Williams, borgmästare i Washington DC, det första spadtaget till Sveriges nya ambassad i Washington.

Utformningen av huset ligger i linje med den arkitekturpolicy som UD och SFV tillsammans har utformat och vars syfte är att skapa representationslokaler som utgör en förebild för vad som kan åstadkommas inom svensk arkitektur och design. Fokus ligger på att skapa ljusa, enkla och tydliga byggnader som symboliserar öppenhet och demokrati. Övriga projekt som har drivits enligt policyn är de nya residensen i Pretoria, Sydafrika och i Santiago, Chile. Invigningen av det färdiga House of Sweden i Washington planeras ske under 2006.

House of Sweden i Washington.

BOTANISKA RUSTAS

Botaniska museet i Frescati står inför en genomgripande renovering. Byggnaden har inte åtgärdats någon gång sedan den uppfördes för 90 år sedan. Bland annat ventilation och rörstammar är ursprungliga. Lokalerna är underdimensionerade med inträngda arbetsplatser mitt i samlingarna, trånga

passager och svåråtkomliga arkiv. Samlingarna är också hårt komprimerade, vilket skapar merarbete och bidrar till slitage av de samlade föremålen.

Botaniska museet stod färdigt 1916 men byggnaden visade sig dessvärre snart vara för liten för att kunna göra samlingarna rättvisa. Nödvändiga extra hyllor gjorde lokalerna allt mindre lämpade för allmänhetens besök och för cirka 35 år sedan tvingades man stänga portarna för allmänheten. Byggnaden, som är byggnadsminnesmärkt, står nu inför en varsam ombyggnad för att kunna erbjuda forskningen en bättre och mer funktionell arbetsmiljö.

”Hemliga rum”

INTE LÄNGRE SÅ HEMLIGT

Över 50 000 besökare passade på att ta del av hemligheterna på dammiga vindar, i underjordiska fästningar och bortglömda fängelsehålor när Statens fastighetsverk den 15 maj bjöd in allmänheten till en dag fylld av upplevelser och historieberättande på 28 olika platser runt om i landet.

På Oskar 11:s fort i Göteborg hade man flest besökare i hela landet, 7 000 nyfikna utforskade de underjordiska gångarna för att sedan njuta av solskenet och utsikten från fortet över Göteborgs inlopp. Till Hemsö fästning utanför Härnösand gick färjorna i skytteletrafik för att ge de 1 200 besökarna en chans att se fästningen.

Över hela landet strömmade folk till de hemliga rummen. I Kalmar köade människor i regn i timmar för att få plats på båten till Grimskärs skans, minstationen i Kalmarsund, som endast kunde ta emot fem personer åt gången. Också i Drottningholms slottspark i Stockholm tog man emot många besökare i Götiska tornet och Svanhuset, trots begränsade utrymmen. Den hemlighetsfulla Fredriksborgs fästning i Stockholms skärgård var även den välbesökt och stundtals fullbelagd när över 1 000 personer klättrade runt i fästningen.

På många platser blev det fullt och det gick helt enkelt inte att ta emot alla intresserade med hänsyn

till brandsäkerhet, utrymningsmöjligheter och fastigheternas känsliga kulturvärden.

Redan nu står det klart att Grimskärs skans i Kalmarsund kommer att visas ytterligare en gång. Även Utmelandsmonumentet i Dalarna kommer att visas igen, exakt när är ännu inte bestämt. Intressenter i Vaxholm har också framfört önskemål om att hålla visningar på Fredriksborgs fästning under sommaren efter succén med Hemliga rum.

Nu är huset klart

”Det skjuter upp
och fram mellan träden
längs Södra vägen,
som ett stort isblock”

Den 28 maj överlämnades den nya byggnaden för världskultur i Göteborg till Världskulturmuseet.

Det första symboliska spadtaget togs den 6 november 2001 och efter två och ett halvt års byggtid står huset nu inflyttningsklart.

Det nya Världskulturmuseet skjuter upp och fram mellan träden längs Södra vägen som ett stort isblock eller ett jättekast nedanför Lisebergsbranten. Genom att lägga byggnaden nära gatan har ett fritt utrymme skapats mot berget där det öppna glasade partiet tar in naturen och det bakomliggande bergets formationer.

Arkitektparet Cécile Brisac och Edgar Gonzalez har beskrivit sin bygg-

nad som en enkel och kompakt 'behållare' i vilket kulturarvet förenas med nutiden. Inuti det kubiska höljet visar interiören en rik värld av färger och strukturer, en fyra våningar hög atriumgård med glasfasader och ett intrikat kommunikationssystem med en mycket bred trappa i husets mitt. Genom stora öppna ytor och glasade väggar är det lätt att orientera sig både i byggnaden och utanför.

Museibygnaden har en avancerad konstruktion med stora spännvidder

som tänjer på det som har ansetts möjligt att bygga. En 42 meter lång fasadskiva som bara vilar på gavelfasaderna hänger fritt fem meter ut över gångbanan längs Södra vägen. Fasadskivan bär i sin tur upp de överliggande fyra våningarna.

Världskulturmuseet kommer att öppna för allmänheten vid årsskiftet 2004/05.

Den londonbaserade arkitektfirman Brisac-Gonzalez Architecture har ansvarat för utformning och inredning. Svensk samarbetspartner har varit Frenning & Sjögren Arkitekter. Statens fastighetsverk är byggherre och har lett projektet tillsammans med AB Projektgaranti.